

Yenilenen Marksizm, eskimeyen reformizm: Nicos Poulantzas'ın devlet kuramının eleştirisi

Devlet, İktidar, Sosyalizm,
Nicos Poulantzas, çev: Turhan Ilgaz,
Ankara: Epos Yayınları, 2004.

Burak Başaranlar

Politik güç mekanizmalarının kapitalizmin kendini yeniden üretmesinde ve muhafaza etmesinde her zaman etkin bir rol oynadığını farklı yorumlama ve yaklaşımlarla da olsa bütün Marksistler kabul etmektedir. Ancak 1960'ların sonuna gelindiğinde siyasi alan ile üretim ilişkileri arasındaki ilişki kuramsal düzeyde yeniden tartışılmaya açılacak ve siyasal alana ağırlık veren yaklaşımlarıyla Louis Althusser ve Nicos Poulantzas bu alandaki tartışmalara yeni bir boyut kazandıracaktı. Özellikle de Poulantzas siyasi alana atfedilen önemi epeyce ileri götürecekti. Çalışmalarıyla Avrokomünist geleneğe

kuramsal anlamda muazzam bir katkı sunan Poulantzas, ekonomizm, determinizm ve mekanik bir altyapı-üstyapı ilişkisi kurmakla eleştirdiği Marksist analizlere alternatif olabilecek yeni bir kuramsal altyapının arayışına girdi. İşte Poulantzas'ın bu yazıda inceleyeceğimiz devlet kuramı da bu arayışın bir sonucu olarak ortaya çıktı.

Buna ek olarak, Poulantzas'ı özellikle devlet kuramı üzerine kafa yormaya iten iki sebep daha vardı. Bunların birincisi Bolşeviklerin öncülüğünde yapılan devrimin sonucunda, devletin sönmekle bir yana, Stalinist kadroların ve çıkarları Stalinizm ile iç içe geçmiş bürokratların kontrolü altında yozlaşmış bir işçi devletine dönüşmesi ve devlet aygıtının önü alınamaz bir biçimde büyümesiydi. İkinci sebep ise İkinci Paylaşım savaşından sonraki süreçte, devletin altyapısal gücünü artırmasına bağlı olarak siyasette, ekonomide ve toplumsal hayatta her zamankinden daha büyük bir rol oynamaya başlamasıydı. Marksistlerin Lenin'den sonra büyük ölçüde rafa kaldırdığı sorular tekrardan tartışılmaya başlandı. Devlet nedir? Devletin sermaye ile kurduğu ilişki nasıl tanımlanabilir? Devlet üretim ilişkilerinin oluşmasında bir sebep midir, sonuç mu? Devlet burjuvazinin kontrolü altında tuttuğu ve çıkarlarına göre manipüle ettiği bir aygıt olarak tanımlanabilir mi? Ve sosyalizme geçiş stratejilerinde sosyalistler devletle mücadele etme noktasında nasıl bir strateji izlemelidir? Bu sorular doğrultusunda, Poulantzas'ın devlet kuramını hangi temeller üzerinde inşa ettiğini ve bu kuramsal perspektifin Poulantzas'ın çizdiği politik mücadele hattını nasıl şekillendirdiğini *Devlet, İktidar ve Sosyalizm* kitabına referansla anlamaya çalışacağız.¹

Konu devlet ve üretim ilişkileri olunca, Poulantzas'ın altyapı ve üstyapı arasında kurduğu ilişkiyi irdelemek neredeyse bir zorunluluk. Poulantzas, Marksistler arasında epeyce kabul görmüş bir bakış açısına karşı çıkarak analizine başlıyor: Sanıldığı gibi Marx metodolojik olarak altyapı ve üstyapı arasında mekanik bir ilişki kurmamış ve politik alanın üretim ilişkilerine yön verebildiği tarihsel durumları hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Başka bir deyişle, politik alan üretim ilişkilerinin basit bir yansıması değildir.² Öy-

¹ Kitap inceleme yazılarının doğası gereği, bu yazı da yazarın görüşlerini yalnızca bahsi geçen kitaba referansla açıklamaya çalışacak. Bu sebeple yazı yazarı statik bir şekilde değerlendirme tehlikesini içinde barındırmakta. Bu tehlikeyi bir nebze savuşturabilmek adına okuyucuya peşinen hatırlatalım: Poulantzas kitabını yayınladığı tarihlerde önceki yılların aksine Leninizme çok daha açıktan cephe almış ve Avrokomünizmin Leninizm eleştirilerini tam anlamıyla benimsemiş gözükmektedir. Walsh'ın da vurguladığı gibi kitabı yazdığı tarih itibariyle artık **devrim** değil, **radikal dönüşümdür** Poulantzas için söz konusu olan. Chris Walsh, "Poulantzas and Gramsci: State and Strategy" <http://internationalsocialist.org.uk/index.php/2012/09/poulantzas-and-gramsci-state-and-strategy/>, 26 Eylül 2012.

² Wood da bu konuda Poulantzas ile aynı görüştedir. Ellen M. Wood, *Democracy against Capita-*

leyse Marksistler altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiyi nasıl tartışmalıdır? Bir kere, Poulantzas'a göre bu soru “tavuk mu yumurtadan çıkmıştır, yoksa yumurta mı tavuktan” şeklinde bir yaklaşım ile değerlendirilmemelidir. Ekonomiden politikaya veya politikadan ekonomiye doğru giden düz ve nedensel bir ilişki kurmak yerine Poulantzas altyapı ve üstyapı arasında daha karşılıklı, geçişlerin ve etkileşimlerin söz konusu olduğu bir ilişki kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Elbette üretim ilişkileri ve siyasi otorite arasındaki ilişki tarihsel süreç içerisinde değişik formlar kazanmış ve bu ilişki niteliksel olarak pek çok kez değişime uğramıştır. Ancak yine de siyasi otorite ve ekonomi arasındaki ilişki tarihin hiçbir döneminde birbirinden ayrı ve bağımsız bir şekilde ilerlememiştir. Poulantzas'a göre “sınıfsal bölünmelerin ve dolayısıyla da sınıf mücadelesinin ve sınıfsal erklerin olduğu yerde, devlet, yani kurumsallaşmış siyasi iktidar da daha o anda mevcuttur.”³ Gerçekten de Marx'ın kendi analizleri Poulantzas'ın bu söylediklerini kanıtlayacak örneklerle doludur. Siyasal alanın önemine dikkat çeken Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmaları, üretim ilişkilerinden ve üst sınıflardan özerk hareket edebilen Bonapartist siyasi otorite, Marx'ın siyasi alana sanıldığından daha fazla yer açtığını ve üretim ilişkileri ile siyasi otorite arasında mekanik bir ilişki kurmadığını gösteren onlarca örnekten yalnızca birkaçıdır.

Poulantzas'ın siyasi alana atfedilen önemi genişletmek yönünde yaptığı vurgunun kuramsal altyapısını Marx'ta bulmak mümkün olsa da, metodolojik anlamda Poulantzas ile Marx'ın aynı yerde durduğunu iddia etmek mümkün değildir. Poulantzas kuramsal düzeyde ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkinin karşılıklı bir ilişki olduğunu iddia ederken, analizlerinde Marx'ın aksine üretim ilişkilerinin siyasi otoriteye ne derece etki ettiği gibi sorulara çoğu zaman değinmemiş ve sık sık devletin üretim ilişkilerini yeniden üretme noktasında nasıl bir role sahip olduğunu vurgulamasına rağmen, üretim ilişkilerinin ve burjuvazinin devlet ve devlet politikaları üzerindeki gücünü açık bir biçimde yadsımıştır. Tam da bu sebepten ötürü siyasal alanla üretim ilişkilerinin mütakabiliyetini arka plana iten, siyasal alana hapsedilmiş bir devlet kuramıyla karşı karşıya kalıyoruz. Poulantzas'ın sunduğu reçete de çok doğal olarak bu bağlamda şekilleniyor: Mücadele artık işçi sınıfı ile sermaye arasında değil, toplumsal güçler ve devlet etrafında örgütlenmiş iktidar bloğu arasındadır. Daha yakından bakalım.

lism: Renewing Historical Materialism, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 22.

³ Alıntıda vurgu bana ait. Nicos Poulantzas, *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, çev. Turhan Ilgaz, Ankara: Epos Yayınları, s. 44.

Bir mücadele alanı olarak devlet

Poulantzas'a göre kapitalist devletin başlıca fonksiyonu üretim ilişkilerinin oluşmasını ve yeniden üretimini mümkün kılacak koşulları sağlamaktır.⁴ Poulantzas meselenin daha çok ideolojik boyutu ile ilgilenmektedir: Devlet ideolojik aygıtları aracılığıyla yurttaşların kapitalist sistemle olan bağlarını güçlendirmek ve sistemin meşru ve normal olduğu konusunda yurttaşlarını ikna etmek durumundadır. Hiçbir devlet egemenliğini salt şiddet ile sağlamaz: Kapitalist devlet kurumsal işleyişini ve politikalarını halkı sisteme entegre edebilmek amacıyla düzenlemelidir. Bununla birlikte iktidarın hegemonyası salt ideolojik düzeyde verilen bir mücadele ile kurulmaz; kapitalist devlet birtakım maddi önlemler olarak (görece adaletli bir gelir dağılımı tesis etmek, işsizliğin belli bir seviyede tutulması, kamu harcamalarını alt sınıfların da bu hizmetlerden yararlanabilmesi için artırmak gibi) rızanın maddi dayanağını oluşturur.⁵ Böylece kapitalistler ve geniş **halk kitleleri**⁶ arasındaki sınıf mücadeleleri bir nebze de olsa savuşturulur.

Devletin ideolojik aygıtları üzerine yaptığı analizlerden sonra Poulantzas'ın yaptığı şu uyarı dikkat çekicidir: “Devletin ideolojik münasebetler içindeki rolü üzerinde ısrar etmek, sıklıkla yapıldığı üzere, onun baskıcı rolünü küçültmeye yönelmemelidir.”⁷ Fiziksel güç uygulama şiddetini tekelinde tutan devlet, yalnızca toplumsal hareketleri, örgütlü mücadeleleri değil, tekil olarak bireyleri de baskı araçlarıyla egemen ideolojinin belirlediği sınırlar içinde tutmayı amaçlar. Şiddet, devlet tarafından direkt olarak kullanılmadığında bile egemen ideolojinin kitleler tarafından içselleştirilmesinde kritik bir öneme sahiptir.⁸ Üstelik liberallerin iddia ettiğinin aksine, devlet şiddete başvurduğunda bunu çoğu zaman hukuk kurallarının dışına

⁴ a.g.e., s. 39.

⁵ a.g.e., s. 34.

⁶ Poulantzas'ın kullandığı terminoloji yaptığı sınıf analizleriyle oldukça ilintili. Poulantzas'ın orta sınıfların nitelik ve niceliksel olarak artıklarına dair yaptığı vurgu sınıf çelişkilerinin eskisi kadar derin olmadığını ima ediyor. Daha doğrusu sermaye sahipleri ve proleterler arasındaki çelişkiyi bulanıklaştırıyor bu kesimin varlığı. Poulantzas'a göre bu koşullar altında toplum içinde ağırlığı azalan işçi sınıfının ve üretim araçlarına sahip olmasa da sistemin bölüşüm mekanizmalarından daha fazla pay alan toplumsal kesimlerin (Poulantzas'ın deyişiyle yeni küçük burjuvazi) bir araya gelebileceği bir siyasi program var ise de o program kesinlikle işçi sınıfının programı değildir, çünkü toplumda hatırı sayılır bir alan kaplayan yeni küçük burjuvazinin temsilcileri işçi değildir. Artık işçi sınıfı merkezli devrimci bir mücadele söz konusu olmadığı için, işçiler, yeni küçük burjuvazinin de desteğini alarak geniş “halk” kitlelerini etrafında toparlamalıdır. Daha detaylı bir tartışma için: Nicos Poulantzas, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, çev. Şule Ünsaldı, Ankara: Epos Yayınları, 2014.

⁷ Poulantzas, *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, s. 32.

⁸ a.g.e., s. 89.

taşarak yapar. Yine de Poulantzas'a göre, devletin ve onun uzantısı olarak hukukun bu karakteri devlet ve hukukun kapitalizmin basit bir aracı olduğu düşüncesine kapılmamıza neden olmamalıdır: Verilen mücadeleler sonucu devlet ve hukuk içerisinde ezilen sınıfların fethettiği alanlar sınıf mücadelelerinin zayıflığına veya güçlülüğüne göre daralır veya genişler. Burada özel olarak dikkat çekilmesi gereken nokta Poulantzas'ın çizdiği egemen ideolojisini korumak adına kendi yasalarını çığnemekten bir an olsun çekinmeyen devlet imajının bir anda, içinde ezilen sınıfların mevziler elde edebildiği bir alana dönüşmesidir.⁹ Yazımızın ilerleyen kısımlarında göreceğimiz gibi Poulantzas'ın bu naif diye nitelendirebileceğimiz tespiti demokratik sosyalizme geçiş tartışmalarında önemli bir yer tutacak. Şimdilik bu tespitin kuramsal temellerini keşfetmekle yetinelim.

Poulantzas devletin egemen sınıfın bir aracı olduğu, her devletin bir sınıf devleti olduğu ve her siyasi hâkimiyetin bir burjuva diktatörlüğü olduğu yönündeki **dogmatik sıradanlıkları**¹⁰ reddettikten sonra devleti şu şekilde tanımlıyor: Devlet sınıf ve sınıf fraksiyonları arasındaki güçler dengesinin yoğunlaştığı ve sınıf mücadelelerinin tezahür ettiği bir arenadır. Bu arena tek bir sınıf tarafından kontrol edilen, homojen ve yekpare bir yapı olmanın çok uzağındadır ve burjuvazinin bu yapıyı tek başına kontrol etme yetisi yoktur. Poulantzas'ın şu cümleleri kendisinin burjuvazi ve devlet arasındaki ilişkiyi nasıl anladığına dair önemli ipuçları veriyor:

Kapitalist devlet, burjuvaziyi siyaseten hakim sınıf halinde oluşturur. Şüphe yok, sınıf mücadeleleri, aygıtlar karşısında ve bu arada da devlet aygıtı karşısında önceliği elinde tutmaktadır: Ama kendine uyacak şekilde yaratacağı ve yalnızca hâkimiyetinin sıradan uzantısı olarak işleyecek bir devletin dışında ya da öncesinde, **siyaseten hakim sınıf halinde esasen kurumsallaşmış bir burjuvazi söz konusu değildir.**¹¹

Tıpkı devlet aygıtı gibi burjuvazi yaygın kanının aksine çok parçalı, tek bir güç merkezi tarafından kontrol edilmeyen ve bölünmüş bir yapı olduğundan, burjuvazi içinde herhangi bir siyasi birlik söz konusu değildir. Devletin önce var olan, ona siyasetini **doğrudan** dayatan ve onu çıkarlarına tam anlamıyla kanalize edebilen bir burjuvazinin yokluğunda devlet burjuvaziden görece olarak özerk bir yapı olarak tanımlanabilir.

Burjuvazi gerçekten de yekpare, çıkarları birbiriyle tamı tamına örtüşen

⁹ a.g.e., s. 102-3.

¹⁰ a.g.e., s. 139. İfade Poulantzas'a, vurgu ise bana aittir.

¹¹ a.g.e., s. 140. Vurgu bana aittir.

ve farklı fraksiyonlarının uyum halinde hareket ettiği bir sınıf olarak resmedilmemelidir. Kapitalizmdeki en derin çelişki burjuvazi ile işçi sınıfı arasında olmakla birlikte, kapitalist toplumdaki tek çelişki bu değildir. Poulantzas'ın da vurguladığı gibi kapitalizmin rekabetçi doğasından ötürü burjuvazinin içindeki fraksiyonlar da birbirleriyle çatışmaya oldukça yatkındır. Herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için şu açıklamayı yapalım: Elbette sermayenin sınıf bilinci her zaman oldukça yüksektir ve kapitalist sistemin emekçiler tarafından sarsılması gibi bir durum söz konusu olduğunda burjuvazi birleşmekten çekinmeyecektir. Fraksiyonu ne olursa olsun burjuvazinin çıkarları çok doğal olarak kapitalist düzenin korunmasından ve sürdürülmesinden yanadır. Sistemin herhangi bir tehdit altında olmadığı durumlarda ise sermayenin çeşitli fraksiyonları birbirleriyle mücadele halindedir. TÜSİAD ve MÜSİAD arasındaki gerilim bu mücadelenin varlığını destekleyen iyi bir örnektir. AKP'nin güçlenmesine bağlı olarak siyasi otoritenin ekonomiye daha fazla müdahale etmesi ve İslam dünyasına yönelik bir ekonomik bütünleşmeden yana tavır koyması, çıkarlarını Batı ile yakınlaşmakta gören TÜSİAD'ı¹² devlet müdahalesinin daha az olduğu, siyasi otoritenin burjuva hukukunun sınırları içinde kaldığı ve Ayşe Buğra'nın deyiimiyle kurallı bir kapitalist gelişme modelini talep etmeye zorlarken, MÜSİAD gibi son yıllarda devlet ve hükümet desteğiyle gücünü arttıran fraksiyonlar 7 Haziran 2015'te gerçekleşen seçimlere kadar ülkenin gidişatından ve hâkim siyasi iklimden daha memnun görünmekteydi.¹³

Poulantzas'ın burjuvazinin bölünmüş olduğu ve burjuvazinin farklı fraksiyonlardan oluşan ve farklı yolları benimseyen homojen bir sınıf olmadığı yönündeki tespitlerine tamamen katılıyoruz. Ancak bu tespit Poulantzas ile bizi tamamen farklı yerlere götürüyor. Devrimci Marksistler burjuvazinin bölünmüşlüğü tahlilini, egemen sınıfların mücadele halinde olan fraksiyonlarından biri bir ötekine karşı halk desteğini kazanmak için hamle yaptığında, sınıf bilinci vurgusunu ön plana çıkararak, halk kitlelerinin burjuvazinin şu veya bu fraksiyonuna yakınlaşmasını engellemek için yaparken, Poulantzas bu tespitini burjuvazinin bölünmüşlüğüne ve yekpare bir şekilde hareket edemiyor olmasına referansla, **siyaseten kurumsallaşmış** bir burjuvazinin olmadığını kanıtlamak için dillendiriyor. Sormak gerekiyor: Örneğin, TÜ-

¹² Gencer Çakır, "İslamcı sermayenin yükselişi, muhafazakârlık ve otoriterlik" (Kurtar Tanyılmaz ile röportaj), <http://meseledergisi.com/2014/12/islamci-sermayenin-yukselisi-muhafazakarlik-ve-otoriterlik/>, 16 Aralık 2014.

¹³ Bahadır Özgür, "Sermaye gerçekten el değiştirseydi bu gerilim olmazdı" (Ayşe Buğra ile röportaj), <http://kitap.radikal.com.tr/makale/haber/sermaye-gerçekten-el-degistirseydi-bu-gerilim-olmazdi-413776>, 18 Ocak 2015.

SİAD, MÜSİAD veya TUSKON'un farklı fraksiyonları temsil etmesi, yönetim kurulu üyelerinin mecliste bulunmamaları veya devlet bürokrasisinde yer tutmamaları sermayenin siyaseten kurumsallaşmış bir yapı olmadığını kanıtlamaya yeter mi?

Poulantzas'ın devletin sermayenin basit bir aygıtı olarak görülemeyeceği yönündeki argümanını pek çok defa vurguladık. Şimdi de bu argümanın Poulantzas için sosyalizme geçiş tartışmalarında ne kadar önemli olduğunu görelim. Devlet egemen sınıflardan görece özerkliğini muhafaza edebildiği ve siyaseten herhangi bir sınıfın direkt kontrolü altında bulunmadığı için, ezilen sınıflar da kendine bu yapı içinde bir yer açabilir ve bu yapıyı şekillendirebilir. Devlet burjuvazinin bir aygıtı olmadığına göre, devlet personeli de burjuvazinin temsilcileri olarak görülmemelidirler. Devlet aygıtı içinde tuttuğu pozisyon ve sınıfsal pozisyona göre değişmekle birlikte, devlet personeli halkçı mücadelelerin etki alanına açıktır.¹⁴ Poulantzas'a göre ne devlet personelinin sola kayması, ne de halk kitlelerinin sınıfsal bir mücadele alanı olan devlet aygıtı içinde nüfuz alanını genişletmesi demokratik sosyalizme geçiş için yeterli değildir, ancak bu tip gelişmeler sosyalizme geçişte atılan önemli adımları temsil etmektedir. Öyleyse Wood'un da söylediği gibi, Poulantzas'a göre hedef devletin zapt edilmesinden ibaret değildir, devlet toplumsal mücadelelerin de desteğiyle dönüştürülmelidir.¹⁵ Poulantzas'ın devletin nasıl dönüştürüleceğine dair düşüncelerini yazımızın bu noktasına dek henüz tam anlamıyla tahlil etmemiş olsak da, yukarıdaki tartışmalarımız Poulantzas'ın çiziceği rotaya dair önemli ipuçları sunuyor. Şimdi tartışacağımız Poulantzas'ın demokratik sosyalizme geçiş ile alakalı fikirleri de okuyucuyu şaşırtmayacaktır diye düşünüyoruz.

Sosyalizme giden yol: *Devrim değil geçiş*

Poulantzas kitabının son kısmında açık bir biçimde Stalinizm ve sosyal demokrasinin devlet ile alakalı analizlerine saldırıyor. Her ne kadar bu iki geleneğin siyaset okumaları ve çizdikleri strateji birbirlerinden ayrılrsa da, Poulantzas bu iki geleneğin de devletçi olmaları ve halkın öncülük ettiği demokratik hareketlere duydukları kuşku noktasında kesiştiklerini savunu-

¹⁴ Poulantzas, *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, s. 172-3.

¹⁵ Ellen Meiksins Wood, *Sınıftan Kaçış: Yeni 'Hakiki' Sosyalizm*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam Kitap, 2006, s. 73. Devlet personeli ve bürokrasisinin sınıfsal olarak nasıl konumlandırılması gerektiğine dair detaylı bir tartışma için: Sungur Savran, "Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?", *Marksizm ve Sınıflar*; Sungur Savran ve diğerleri (der.), İstanbul: Yordam Kitap içinde, 2014, s. 33-7.

yor.¹⁶ Sosyal demokrasinin devletçi karakterinin arkasındaki başlıca sebep, zapt edilen devlet aygıtının yukarıdan, halk iradesinin doğrudan demokrasi kanallarıyla yeterince temsil edilmediği bir sosyalizme geçiş stratejisini savunması. Poulantzas'a göre, Stalinizmdeki devletçiliğin kökeni Leninizmde yatıyor.¹⁷ Poulantzas Lenin'in devlet aygıtını burjuvazinin basit bir aygıtı olarak görmesini ve Lenin'in devletin kurumlarını yok ederek Sovyetler ile değiştirmek şeklindeki yöntemini eleştirerek, Lenin'i temsili demokrasinin sağladığı siyasi özgürlük alanlarını tamamen göz ardı etmekle suçluyor. Yine bu tespitle alakalı olarak, Poulantzas Lenin'in devlet ile özdeşleştirdiği temsili demokrasinin kurumlarını yok ederek, politik temsiliyeti Sovyetler ile sınırlayan çifte iktidar stratejisinin Sovyetler Birliği'nin devletçi, bürokratik ve anti-demokratik karakterinin arkasındaki birincil sebep olduğunu iddia ediyor.¹⁸

Öyleyse ne yapmalı? Poulantzas'a göre devlet, özellikle Avrupa'da, toplumsal reaksiyonlara bugün her zamankinden daha duyarlıdır ve bu durum halkın devlet içindeki çelişkileri kendi lehine çevirmesini kolaylaştırmaktadır. Poulantzas bu yöndeki görüşlerini şöyle açıklıyor:

Devlet halk kitlelerinden yalıtılmış bir fildişi kuleden başka bir şey olmamakla birlikte bugün bu yalıtılış çok daha azdır. Halk kitlelerinin mücadeleleri, bu kitlelerin fizik olarak mevcut olmadıkları aygıtlar söz konusu oldukça bile devleti durmaksızın kat etmektedir. Çifte iktidar konumlanışı, yani belirli bir momentte yoğunlaşan cepheden mücadelesi halk kitlelerinin devlet içindeki eylemine imkan veren yegâne konumlanış değildir. Sosyalizme giden demokratik yol uzun bir süreçtir ve bu süreçte halk kitlelerince verilen mücadelede devlete koşut ve devletin dışında kalan gerçek bir ikinci iktidar yaratılmasını hedeflemez, devletin içsel çelişkilerine uyarlanır.¹⁹

Bu gelişmeler ışığında, devlet yıkılması gereken değil, temsili demokrasinin sunduğu alanlardan faydalanılarak dönüştürülmesi gereken bir yapıdır ve bu dönüşüm ancak ve ancak devlet aygıtının içinde kendine yer açabilen unsurlar tarafından gerçekleştirilebilir. Devletin bu dönüşümüne halkçı mücadeleler sürekli olarak eşlik etmeli ve tabandan demokrasi kanallarını genişletmek için uğraşmalıdır. Dolayısıyla devletin dönüştürülmesi problemi devletin içindeki mücadelelere bağlı olduğu kadar devletin dışındaki müca-

¹⁶ Poulantzas, *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, s. 279.

¹⁷ a.g.e., s. 280.

¹⁸ a.g.e., s. 282.

¹⁹ a.g.e., s. 287.

delelere de bağlıdır. Ve bu geçiş süreci politik özgürlükleri kısıtlayan değil, aksine özgürlüklerin önünü açan bir niteliğe sahip olmalıdır.

Poulantzas'ın demokratik sosyalizme geçiş stratejisi kulağa gerçekten çok hoş geliyor. İç savaş tehlikesinin olmadığı, halk hareketlerinin hiç durmadan ve baskılanmadan demokratik özgürlükleri sürekli olarak ileri götürdüğü, doğrudan demokrasinin temsili demokrasinin temsilcileri tarafından örselenmediği bir strateji Poulantzas'ın sunduğu. Üstelik Marksist-Leninistlerin sunduğu stratejilerin tam aksi istikamette, yani alabildiğine barışçıl. Buna rağmen madalyonun bir de öteki yüzüne bakmakta fayda var.

Öncelikle Poulantzas'ın yaklaşımıyla alakalı temel problemin üretim ilişkileri ve devlet arasındaki kopukluktan kaynaklandığını düşünüyoruz. Poulantzas sermayenin gücü elinden alınmadan da, devlet mekanizmalarının dönüştürülerek toplumsal güçlerin hareket alanlarının artırılabilirliği iddiasında. Burada sorulması gereken soru şudur: Sermayenin gücüne doğrudan darbe vurulmadan demokratik alan ne kadar genişletilebilir? Kısıtlı politik temsiliyet ve doğrudan demokrasinin önündeki engeller gerçekten de, sermayenin takınacağı tutumdan bağımsız olarak, salt politik veya hukuki bir mesele olarak değerlendirilebilir mi? Burjuva toplumunda üretim araçlarını elinde tutan sınıfın inisiyatifi bir kenara bırakılarak, siyasi özgürlük, örgütlenme özgürlüğü, sendikal özgürlükler sürekli olarak emekçilerin lehine genişleyebilir mi? Elbette liberal demokrasi ve faşizm arasındaki sınırları bulanıklaştırmak değil niyetimiz. Gerçekten de kapitalizmin egemen üretim tarzı olarak hüküm sürdüğü bu iki siyasi form arasında muazzam farklar vardır. Ancak burjuva demokrasileri içinde verdikleri mücadeleler sonucu emekçilerin kazandığı haklar sistem içinde tehlikeli bir noktaya geldiğinde Yunanistan, Portekiz, İspanya, Şili gibi pek çok ülkede diktatörlükler, Almanya ve İtalya'da ise faşizm ortaya çıkmamış mıdır? Sınıflar arası kutuplaşmalar üst düzeye çıktığında, burjuva demokrasilerinde politik özgürlük alanlarının daralmasına bağlı olarak var olan gri alanlar azalır, seçenekler iki şık ile sınırlanır: Ya sosyalizm, ya barbarlık. İşte böyle tarihsel süreçlerde devletlerin sınıf karakteri görünürlük kazanır ve karşı devrimci potansiyeli ortaya çıkar.

Devletin bu karakterine dikkat çekmişken, Poulantzas'ın demokratik sosyalizme geçiş için sunduğu modeli Avrokomünizmi de göz önünde bulundurarak tartışmanın tam sırasıdır. Wood'un da belirttiği gibi Poulantzas'ın sunduğu stratejinin sosyalizme geçiş tartışmaları konusunda sıklıkla eleştirdiği sosyal demokrat stratejilerden hangi noktada ayrıldığı oldukça muğlaktır.²⁰ Avrokomünizmin Marksist entelektüeller arasında nüfuzunu geniş-

²⁰ Wood, *Sınıftan Kaçış*, s. 74.

lettiği yıllar olan 1970’lerde sosyal demokrasi sosyalizm hedefini tamamen rafa kaldırmış, Keynesçi bir ekonomik modeli ve kapitalizmle uzlaşmış bir refah devletini nihai hedef olarak kabul etmişti. Sol hareketin liberal demokrasinin çizdiği sınırlar içinde kalması gerektiği yönündeki vurgusuna rağmen, Avrokomünistler için ise komünizm hâlâ kapitalizme karşı tek ve en iyi alternatifti. Yine de, aralarındaki bu derin farklılığa rağmen, her iki strateji de devletin var olduğu biçimi altında ele geçirilmesini savunmakta ve zamana yayılmış barışçı mücadelelerin kapitalist düzenin içerisinde çatlaklar açabileceği düşüncesini paylaşmaktaydı. Avrokomünizmin kuramsal çerçevesinden beslenen Poulantzas’ın sunduğu mücadele hattı bu çatlakları derinleştirme noktasında, sosyal demokrasiden daha istekli gibi görünse de, her iki analizin de devletin dönüştürülebileceği konusundaki iyimser yaklaşımları göz önüne alındığında, Avrokomünizmin ve Poulantzas’ın sunduğu stratejinin sosyal demokrat stratejiden radikal biçimde ayrıldığını iddia etmek mümkün değildir.

Poulantzas’ın uzun süreçlere yayılan, barışçıl yollarla demokratik sosyalizme geçiş stratejisine kuşkuyla yaklaşan yaklaşımlardan biri de enteresandır ki Poulantzas’ın da temsilcisi olduğu yapısalcı ekoldür.²¹ Bu ekolün önemli temsilcilerinden biri olan Fred Block’a göre kapitalist sistemde üretimin burjuvazi tarafından organize edilmesi, devletin gelirlerinin büyük kısmının burjuvaziden aldığı vergilerden gelmesi ve istihdamın burjuvazi tarafından sağlanması gibi birtakım yapısal koşullardan ötürü devletler kapitalist sistemde üretimi örgütleyen sınıf olan burjuvaziyi karşısına alamamaktadır.²² Burjuvaziyi şu veya bu şekilde karşısına alan, onun çıkarlarını zedeleyen hükümetler ise burjuvazinin gelirlerinin vergilendirilmesinden gelen kazançtan vazgeçmek zorunda kalır ve bu da kamu yatırımlarının düşmesine sebep olur. Yeterince gelir elde edemeyen ve kamu hizmetlerine yeterince yatırım yapamayan devletler de kaçınılmaz olarak halktan aldıkları desteği zaman içinde kaybederler. Genel olarak ekonominin durağanlaşmasına bağlı olarak piyasadaki temel tüketim maddelerinin üretiminde düşüş, işsizlik gibi bir dizi problem ortaya çıktığında ise rejim artık kriz içindedir.²³ Seçenekler yine ikiye düşer: Ya burjuvazinin elindeki tüm üretim araçları kamulaştırılarak devlet üretimi örgütler, ki bu burjuvazinin politik temsiliyetinin de

²¹ Yapısalcı ekolün devleti ele alış biçimiyle alakalı daha detaylı bir tartışma için: Clyde Barrow, *Critical Theories of the State: Marxist, Neo-Marxist, Postmarxist*, Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1993, s. 51-76.

²² a.g.e., s. 60.

²³ Fred Block, “The ruling class does not rule: Notes on the Marxist theory of the state”, *Socialist Revolution*, cilt: 33, no: 7, 1977, s. 15.

elinden alınmasını zorunlu kılar ve sınıf çatışmasının daha sert formlar (iç savaş gibi) almasına vesile olur, ya da hükümet burjuvazi ile uzlaşacak ve politikalarını, sadece ekonomik düzeyde değil, siyasi düzeyde de onun çıkarlarına göre dizayn etmek durumunda kalacaktır. Ancak Bob Jessop'un da vurguladığı gibi, Poulantzas bu tehlikelerin farkında olsa da, bahsedilen sorunlara alternatif bir çözüm yöntemi hiçbir zaman sunmamıştır.²⁴

Hatırlayacağınız gibi Poulantzas'ın sosyalizme geçiş tartışmasındaki temel iddialarından biri de Stalinizmdeki devletçi anlayışın kökenlerinin Leninizmde yattığı idi. Bukharin ve Stalin tarafından teorileştirilen tek ülkede sosyalizm stratejisi ve buna bağlı olarak Stalin'in dünyanın pek çok yerinde hararetli bir şekilde devam eden devrimci mücadelelerin önüne set çekme politikası bize göre Stalinizmdeki devletçiliğin başlıca sebebi iken, Poulantzas Stalinizmin bu teorik altyapısına bir kez dahi referans vermemekte ve Stalinizmin bu karakterini görmezden gelmektedir. Egemen üretim tarzının kapitalizm olduğu bir dünyada kapitalist ülkelerle başa çıkabilmenin tek yolu devlet aygıtını kontrol etmenin vermiş olduğu avantajla merkezi otoritenin baskı araçlarını kullanarak tüm emekçileri başka bir sömürü mekanizmasının parçası haline getirmektir. Böyle bir yapının içerisinde siyasi gücü elinde tutan grubun, yani bürokrasinin, ayrıcalıklı bir kesim haline gelmesi ve kendisini var eden mevzi olan devleti halkın aleyhine olsa bile koruyup kollaması neredeyse kaçınılmazdır. Önde gelen Sovyet tarihçisi Moshe Lewin'in de söylediği gibi, daha Lenin döneminde yerelde devrim kadrolarının ve Birinci Paylaşım Savaşı ve iç savaş sonrası harabeye dönen ülkeyi kalkındırmada gerekli olan teknik personelin yetersizliği ve finansal güçlükler gibi bir dizi problem yüzünden gücün merkezde toplanması ve bununla ilintili olarak da bürokrasinin ölçekselsel olarak genişlemesi söz konusuydu.²⁵ Ancak Lenin döneminde baş gösteren tüm bu problemlere rağmen Dışişleri Komiserliğine atandığında “dünya halklarına birkaç devrimci bildiri yayınlayıp dükkanı kapatacağım”²⁶ diyerek dünya devriminin diplomatik temaslarla değil, devrimci mücadele ile mümkün olduğunu savunarak işe başlayan bir Trotskiy ile tek ülkede sosyalizm politikasını teorileştiren Stalin'in, politikalarının zaman içinde kaçınılmaz olarak aynı yere varacağı nasıl varsayılabilir? Her iki isim de Lenin'in liderliği boyunca Bolşeviklerin

²⁴ Bob Jessop, *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, London: Macmillan, 1985, s. 289.

²⁵ Lewin kitabının son kısmını bu tartışmaya ayırmıştır. Moshe Lewin, *Making of the Soviet System: Essays in the Social History of Interwar Russia*, London: Methuen, 1985.

²⁶ Edward H. Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*, çev. Levent Cinemre, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s. 58.

içindeydi ve bir sonraki adıma dair ne yapılması gerektiği konusundaki görüş farklılıkları oldukça derindi. Poulantzas'ın Stalinizmin devletçi karakterini, Stalin'in ve dönemin yönetici kadrolarının politikalarından kopararak, Lenin'in benimsediği metodlara referansla açıklaması yapısalcı analizlerin de sınırlarını açık seçik bir şekilde göstermektedir aslında: Tarihin bir öznesi olarak insanları ve onların tarihin akışını değiştirebilme yetisini ihmal ederek topluma ve toplumsal olana dair bir analiz yapmak mümkün değildir.

Yazımın sonuna doğru gelirken bazı noktaları vurgulamak Marksist literatür içindeki kuramsal tartışmalarla alakalı bakış açımı netleştirmeye yardımcı olacaktır diye düşünüyorum. Her ne kadar analizlerini ve bakış açılarını benimsemem ve sundukları yöntemlerin bize hala ışık tuttuğunu düşünsem de, hiçbir şekilde Marx ve Lenin'in fikirlerinin tartışmaya açık olmayacak biçimde, kesin olarak doğru olduğunu iddia etmiyorum. Dolayısıyla bu yazıda Poulantzas'ın devlet ve demokratik sosyalizme geçiş kuramına yapılan eleştirilerin sebebi Poulantzas'ın klasiklere meydan okuması veya karşı çıkmasından kaynaklanmamaktadır. Eleştiri noktamız basittir: Poulantzas'ın sunduğu model sosyalizme geçişi imkânsızlaştırmakta ve sınıf mücadelesini evcilleştirme tehlikesini içinde barındırmaktadır. Üretim ilişkileri ile devlet arasındaki kopukluk, burjuvazinin siyaseten kurumsallaşmış bir yapı olmadığı iddiası, sermayenin gücü elinden alınmadan politik özgürlüklerin genişletilebileceği inancı ve dolayısıyla devletin dönüştürülmesine sıkışmış bir sınıf mücadelesi tahayyülü Poulantzas'ın kuramının zayıf yanlarıdır. Kuramsal her hata devrimci mücadeleleri örseleyecektir; oysa ne dünyanın ne de insanlığın vahşi kapitalizmin sebep olduğu tahribata daha fazla dayanacak gücü yok. Öyleyse Marksistler alternatif mücadele kanalları yaratmak için kuramsal arayışlarına devam ederken Trotskiy'in şu cümlesini bir an olsun akıllarından çıkarmamalıdır: “Pratik, tek bir teorik hatayı dahi cezasız bırakmaz.”²⁷

²⁷ Trotskiy'in bu cümlesi Foti Benlisoy'un yazısından alınmıştır. “‘OXI’ nasıl ‘evet’ oldu? Zafer yenilginin toprağında yeşerecek”, <http://baslangicdergi.org/oxi-nasil-evet-oldu-zafer-yenilginin-topraginda-yeserecek>, 16 Temmuz 2015.